

УДК 1(091)
DOI: 10.17721/sophia.2020.16.11

В. Е. Туренко, канд. філос. наук, мол. наук. співроб.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0572-9119
e-mail: vitali_turenko@ukr.net

ВІЗІЯ ЖІНОК У КОНТЕКСТІ ПОЯВИ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІФАГОРІЙСЬКОЇ ШКОЛИ

На основі класичних античних джерел і найсучасніших фундаментальних наукових праць досліджено і розкрито специфіку існування жінок у ранній давньогрецькій філософській школі, що заснував Піфагор.

Виділено три ключові причини, що обумовили повноцінне існування жінок нарівні із чоловіками у піфагорійській традиції: соціально-політична, доктринальна і вітальна. Відповідно, такий високий статус жінки для піфагорійців обумовлений не лише певними соціально-політичними умовами Великої Греції, точніше, навіть самого м. Кротон, але й тим, що сам фундатор школи, Піфагор, на відміну від інших ранніх давньогрецьких мислителів, отримав філософське знання саме від жінки, дельфійської піфії Фемістоклеї.

Доведено, що доктринальна причина пов'язана з тим, що сам Піфагор проповідував рівність жінок. Якщо б він проповідував протилежне щодо соціально-політичної ролі жінки у зазначеному географічному регіоні, його б не лише не сприйняли, але навіть і вигнали.

Обґрунтовано, що наявність жінок у цій філософській традиції не є пізньюелліністичною фікцією, а доконаним фактом, з огляду на наявні джерела учнів Арістотеля – Дікеарха й Арістоксена, що свідчать про досить розгалужену систему залучення жінок до функціонування піфагорійства.

Запропоновано авторську дихотомію відомим нам представниць зазначеної філософської школи: псевдоепіграфічна й аграфічна. Відповідно, аграфічні відомі нам лише згадуванням у тих чи інших античних джерел, тоді як про псевдоепіграфічні нам відомо не лише імена, а й збережені праці та листи, що приписані піфагорійським мислителькам.

Ключові слова: піфагорійські жінки, античні філософині, піфагорійська школа, Піфагор, рання давньогрецька філософія, псевдоепіграфічні праці.

Тема жінки у філософії існує стільки, скільки існує сам цей феномен людської культури. З одного боку, людство наче все "згори донизу" експлікувало зазначену проблематику, однак, з іншого боку, жінка у різних її іпостасях і виявах не перестала бути таємницею.

Водночас в античних студіях увагу зосереджено на філософах, тоді як філософинь якщо і згадують, то частіше лише дві особи – Феану і Гіпатію. Утім, досліджувана епоха значно багатша на представниць прекрасної половини людства. І саме розгляд їх напрацювань та здобутків свідчить про непересічне значення як у формуванні, так і взагалі розвитку філософського дискурсу зазначеного історичного періоду.

Піфагорійська школа була першою в історії західної філософії, що активно долучала жінок до своєї діяльності. І хоча Піфагор не був першим античним філософом, у якого були не лише учні, але й учениці, проте саме він упровадив як теоретично, так і практично те, щоб жінки були представлені дійсно нарівні із чоловіками у соціальному житті й у функціонуванні зазначеної філософської школи.

Безперечно, важливим для нас стало залучення оригінальних античних джерел – Геродота [11], Діогена Лаерція [7], Павсанія [16], Плутарха [18], "Фрагментів давньогрецьких істориків" [9], фрагментів Дікеарха [27], Ямвліха [15]. Водночас наукові напрацювання А. Афонасіної [1], У. Буркерта [6], М. Вейс [26], М. Гаспарова [2], А. Гейзенга [14], Д. Датч [8], В. Жмудь [28, 29], Л. Кейзік [4], І. Нахова [5], К. Пелло [17], С. Померой [19], Д. Редфілда [20], С. Сельтмана [21], Г. Теслефа [24], Ц. Хафмена [13], Д. Шеферд [22], А. Штаделе [23] та інших стали теоретичною основою представленої статті. Утім, зауважимо, що у вітчизняних антикознавчих студіях зазначена тема і досі залишається фактично недослідженою.

Відповідно, мета статті – з'ясувати і проаналізувати сутність та значення жінок у розвитку піфагорійської традиції.

Піфагор і жінки

"Самоський мислитель, як зауважує С. Померой, більше, ніж будь-який інший ранній мислитель, звернув увагу на поліпшення сімейних стосунків. На відміну від Солона, сімейне законодавство якого значною мірою відображало традиційні практики, Піфагор запропонував нові способи створення гармонії у сім'ї. Його програма для повсякденного життя містила поради чоловікам стосовно правильного поведіння із дружинами; дружинам про стосунки із чоловіками; дітям про відповідну поведінку щодо батьків; та батькам про правильне харчування та виховання дітей" [19, с. 19].

Безперечно, при розгляді піфагорійських жінок не може не виникнути питання, чому саме у Кротоні таке значення жінок було у функціонуванні цієї філософської школи? Якщо ми загадаємо учениць Фалеса – Клеобуліну та Полігноту, що мали стосунок до міста Мілет, то зазначена локація не так вже і далека від батьківщини Піфагора о. Самос. Відповідно, можна допустити гіпотезу, що Піфагору було відомо про долучення Фалесом жінок до філософської діяльності. Однак усе ж це не мало системного характеру в цій місцевині. Найімовірніше – це все ж було винятком.

Адже, як зазначає С. Сельтман "Іонія асоціюється із сильними жіночими особистостями, такими як коханка Перікла Аспасія Мілетська [Plut. Per. 24.1-2]¹, полководиця Артемісія Галікарнаська (бл.480 р.до н.е. – В. Т.) [Hdt. 7.99] й амазонки, легендарні засновниці Ефесу [Paus. 7.2.7]. Це може привести нас до думки, що в Іонії жінки були більш авторитетними та впливовими, ніж в інших грецьких регіонах. Однак зазначений аргумент усе ж не полишає сумнівів, чи відображають ці факти умови життя звичайних іонійських жінок або їх слід вважати винятковими та поодинокими випадками жіночого авторитету, і, таким чином, чи була роль іонійських жінок такою ж незвично помітною, як і роль піфагорійців" [21, с. 93].

Західні науковці припускають, що піфагорійські жінки були досить шановані на той час, спираючись на таке:

¹ Цитування античних джерел здійснено відповідно до загальноприйнятої міжнародної пагінації.

1. За словами Д. Шеферда, південноіталійські жінки мали вищий соціальний статус, ніж їхні сучасниці у материковій Греції. Причиною цього є те, що вони відіграли ключову роль у взаємодії між місцевими етнічними групами та грецькими поселенцями. Змішані шлюби були для греків плідним способом налагодження відносин з італійським населенням й, отже, злиття з корінною культурою. Це, зі свого боку, сприяло утвердженню соціальної системи Великої Греції та ролі жінок у ній. Громади Південної Італії базували свою стабільність на сімейних зв'язках. Отже, важливість сімейних відносин зумовила і важливість жінок у соціумі [22, с. 200].

2. Можливий вплив феномена "локрійських дів", жінок, які жили у місті Епізефрського Локри на п-ві Калабрія, і, як вважають, користувались унікальною повагою серед своїх співгромадян. Зокрема, статеві відносини із чоловіком лише починалися після укладання шлюбу. Утім, навряд чи жителі Локрії розглядали чоловіків і жінок як рівних, але однозначно те, що жінки мали особливі релігійні права, до яких чоловіки могли отримати доступ, лише одружившись [20, с. 315]. Хоча і можна говорити про близькість способу розуміння жінки в Локрії і Кротоні, проте слід погодитися з К. Пелло, що все ж досить мало ймовірно є вплив першого на другий, оскільки території між собою ворогували [17, с. 26].

На наш погляд те, що жінки мали вагомий статус для піфагорійців обумовлене не лише певними соціально-політичними умовами Великої Греції, точніше навіть самого м. Кротон, але й тим, що сам Піфагор, на відміну від інших ранніх давньогрецьких мислителів, отримав значні етичні знання саме від жінки, дельфійської піфії Фемістоклеї. Безперечно, можна стверджувати, що дельфійська піфія мала величезний авторитет для тогочасного населення античного світу, але все ж саме настанови Фемістоклеї вплинули на формування світогляду і філософсько-етичних переконань Піфагора.

Відповідно, поява самої школи пов'язана не лише з іменем Піфагора, але і її вчительки і наставниці – Фемістоклеї. І не дарма її саму зараховують до піфагорійської традиції, як таку, що навчила і стала предтечею зазначеної філософської школи в античності.

Також те, що жінки мали непересічне значення у формуванні та функціонуванні піфагорійської школи на різних її етапах, на нашу думку, пов'язано з тим, що сам Піфагор проповідував рівність жінок. Якщо б він проповідував протилежне до соціально-політичної ролі жінки у цьому географічному регіоні, його б не лише сприйняли, але навіть і вигнали. Це, до речі, так і відбулося, коли у Кротоні змінилася влада.

Отже, можемо підсумувати: саме в піфагорійській школі найповніше розкрився жіночий потенціал у філософській рефлексії й був обумовлений як зовнішніми, так і внутрішніми факторами. Зовнішнім фактором стало те, що соціально-політичне бачення ролі та значення жінок у м. Кротон реально відрізнялося від більшості інших міст, особливо материкової Греції. Водночас біографічні деталі, а саме навчання Піфагором етиці у жінки, дельфійської піфії, не могли не позначитися на розумінні місця жінки у соціумі та філософській діяльності.

Відповідно, окрім самих філософій, як зауважує Л. Кейзік: "Піфагор вів своєрідні заняття для жінок, які не були членами союзу, світських жінок. Нині ми могли б сказати, що він проводив щось на кшталт наукового семінару. Робив це у храмі Гері, навчав, як жити, як бути вірною в шлюбі (скидається на те, що у Стародавній Греції із цим були проблеми), про побожність. Мабуть, закінчував свої лекції сентенціями, що стали відомими та збереглися до нашого... Як бачимо, стать не була для піфагорійців обмеженням у доступі до науки.

Поділ відбувся, радше, по лінії друг – чужий, а не чоловіки – жінки" [4, с. 213].

Загалом же іноді виникає дискусія, наскільки істинним є те, що у Піфагора серед його безпосередніх послідовників і після смерті стільки багато жінок. Чи не може це бути фікцією неоплатоніків, оскільки в них самих було достатньо філософій. На наш погляд, таке твердження має підстави. Адже, хоча ми не маємо прямих свідчень VI–V ст. про піфагорійських жінок, проте вже у IV ст. до н. е. ми вже зустрічаємо згадку про них.

Цікавим є те, що найбільш ранні свідчення про присутність піфагорійок ми зустрічаємо в учнів Стагірита, причому найчастіше в контексті критики зазначеної школи. Відповідно, можемо виокремити свідчення таких перипатетиків як Дікеарх та Арістоксен. Розглянемо кожен із цих випадків окремо.

- Учень Арістотеля, Дікеарх повідомляє, що і жінкам було дозволено вступити до цих інтелектуальних кіл і слухати промови Піфагора [Fr. 33 Werl].

- Арістоксену, який до потрапляння у Лікей був учнем останніх ранніх піфагорійців Фліунта і Ксенофіла, належить на думку більшості дослідників [6, 13, 28, 29] славнозвісний "каталог Ямвлиха", де, зокрема, знаходимо таке: "Πυθαγορίδης δὲ γυναῖκες αἰ ἐπιφανέσταται: Τιμύχα γυνὴ ἢ Μυλλία τοῦ Κροτωνιάτου, Φιλτύς θυγάτηρ Θεόφριος τοῦ Κροτωνιάτου, Βυυδάκου ἀδελφῆ, Ὀκκελῶ καὶ Ἐκκελῶ ἀδελφαὶ Ὀκκέλω καὶ Ὀκκίλω τῶν Λευκανῶν, Χειλωνίς θυγάτηρ Χείλωνος τοῦ Λακεδαιμονίου, Κρατησίκλαια Λάκαινα γυνὴ Κλεάνορος τοῦ Λακεδαιμονίου, Θεανῶ γυνὴ τοῦ Μεταποντίου Βροτίου, Μυῖα γυνὴ Μίλωνος τοῦ Κροτωνιάτου, Λασθένεια Ἀρκάδισσα, Ἀβροτέλεια Ἀβροτέλους θυγάτηρ τοῦ Ταραντίου, Ἐχεκράτεια Φλιασία, Τυρσηνὶς Συβαρίτις, Πεισιρρόδη Ταραντινίς, Θεάδουσα Λάκαινα, Βοιωτὴ Ἀργεία, Βαβελύκα Ἀργεία, Κλεαίχμα ἀδελφῆ Αὐτοχαρίδα τοῦ Λάκωνος. Αἰ τᾶσαι ἰζ'" (Найвідоміші піфагорійські жінки: Тіміха, дружина Мілона з Кротона; Фільтіда, дочка Теофраста з Кротона; сестра Біндака; Оккело і Еккель (або сестри Оккело й Оккіло), з луканців; Хілоніда, донька лаконця Хілона; лаконянка Кратесіклея, дружина лаконця Клеонора; Теано, дружина Бронтіна з Метапонта; Мія, дружина кротонця Мілона; Ластенія з Аркадії; Габротелія, дочка Габротела з Тарента; Ехекратія із Фліунта; Тірсеїда із Сибариса; Пісіррода з Тарента; лаконянка Теадуса; Бео з Аргоса; Бабеліка з Аргоса; Клеохма, сестра лаконця Автохаріда. Усього: сімнадцять) [VP 148].

До речі, варто зауважити, що німецький дослідник К. Хафмен у статті "Перипатетики про піфагорійців" обґрунтовує положення про те, що Арістоксен і Дікеарх по-різному ставилися до піфагорійської історії, і їхні свідчення повністю обумовлені їхнім особистим ставленням, у першому випадку прихильним, у другому – критичним. Отже, згідно з повідомленнями Дікеарха, перед нами вимальовується образ Піфагора-революціонера, який міг становити загрозу традиційним засадам і сприймався жителями багатьох античних міст з побоюванням [12, с. 258]. Це, на нашу думку, стосувалося і звеличення ролі та значення жінок у соціумі.

Утім, безперечно, що ключовий фактор появи згадування про жінок у зазначеній школі лише у IV ст. до н. е. обумовлений тим, що сам Піфагор особисто нічого в епістолярному сенсі після себе не залишив. Уся його творча спадщина була за допомогою дітей викладена у їхніх складених працях. До речі, примітним також є те, що саме жінкам було доручено передання в письмовому вигляді концепцій і переконань Піфагора, тоді як син його Телавг як і батько теж нічого не писав.

Також важливими є свідчення про значення жінок у Гермиппа, Клеарха із Сол та Тімея Тавромонійського, а

в історика Філохора ми знаходимо взагалі окрему працю "Συναγωγή ηρωίδων ήτοι Πυθαγορείων γυναικῶν" ("Зібрання найбільш відомих піфагорійських жінок") [FGH V328, Fr. 91, nos. 25–26]. До речі, сам Філохор стверджував: причиною її написання служило те, що попередні автори при розгляді піфагорійської традиції ігнорували філософські цієї школи [FGH IIIb]. Дійсно, слід підкреслити, що для тогочасного суспільства таке ставлення до жінок, як у піфагорійців, було досить малоюмовірним, подеколи абсурдним. На підтвердження цього можна навести факт, що вже у V–IV ст. до н. е. були написані дві комедії "Піфагорійка" (давньогрец. Πυθαγορίζουσα) Кратином й Алексідом, що свідчить про кумедність зазначеної ситуації, тобто такого розуміння жінок у піфагорійській традиції [Diog. Laert. VIII 37].

Уже в елліністичну добу завдяки напрацюванням Діогена Лаерція, Ямвліа і Порфирія ми вже більше дізнаємося про специфіку й особливості діяльності жінок у піфагорійському союзі, їхній вплив й основні сюжети, пов'язані з ними. Безперечно є те, що самі ці автори послуговувалися давнішими джерелами, які, найімовірніше, не дійшли до нашого часу, але були відомими безпосередньо за їхнього життя.

Піфагорійські філософні: історія, географія і праці

Якщо проглянути сучасну наукову літературу, присвячену піфагорійству загалом, і філософіям зазначеної школи зокрема, то побачимо, що є два види поділу жінок-філософів: історичний та географічний. Розглянемо кожен з них детальніше.

Історично виділяють два етапи життя та діяльності жінок відповідно до піфагорійської традиції.

По-перше – це ранні піфагорійські жінки, деякі з яких були взагалі членами родини Піфагора, які проживали в Італії між VI і IV ст. до н. е. і навчалися в самого Піфагора чи в одного з його найближчих учнів.

По-друге – це пізні, нео- та, можливо, псевдопіфагорійські жінки, які проживали у III ст. до н. е. та II ст. н. е. і яким приписують листи та трактати про жіночі чесноти [10]. Точніше, ці тексти написані під жіночими іменами. І все-таки питання, чи насправді саме ці жінки є їхніми авторами, перебуває в центрі жвавої академічної полеміки.

Зі свого боку, С. Померой пропонує географічний поділ щодо піфагорійських філософів:

1. Західна Греція, італійські (Феано, Міа, Арігнота, Дамо, Абротелія і Піссірода Тарентські, Есара Луканська і Тірсеніда Сібариська).

2. Велика Греція (Фінтіс і Тіміха Спартанські, Ехекратія Фліунтська, Лакодemonські мислительки: Біндака, Хілоніда, Кратесіклея, Теадуса, Клеехма і Ніслеадуса) [19].

До них ми додаємо ще дві групи:

А) Північна Африка (Птолемя Кіренська, Бео і Бабеліка Аргосські).

Б) Невідоме походження і місце діяльності – Мелісса, Родоппа.

Також наш авторський підхід щодо розгляду мислительок зазначеної школи полягає в тому, що ми поділяємо відомих нам піфагорійок відповідно до того, чи дійшли до нас їхні праці (псевдоепіграфи), чи ні. Відповідно, можемо зауважити: щодо більшості піфагорійських філософів нам відомі лише імена та місце знаходження, або родинна спорідненість. Очевидно, що ці дані нагадують радше надбання усних переказів, що передавали з вуста в вуста як і більшість доктринальних аспектів учення Піфагора. Через це зазначену групу мислительок ми умовно можемо назвати як "аграфічна", оскільки жод-

них згадувань про їхні праці (хоча б назви) чи навіть псевдоепіграфів, які б мали їхні імена, не збереглося. Така назва обумовлена тим, що вітчизняний дослідник О. Литвиненко говорить про Сократа, як такого мислителя, що до нас дійшло лише згадування про його доктрину, хоча збережених праць не було [3, с. 40].

Водночас групу філософів, під іменами яких дійшли трактати та листи, ми можемо назвати "псевдоепіграфічною", оскільки достеменно невідомо, чи саме ці мислительки їх написали, чи зовсім інші люди. Суперечки щодо цього і досі тривають у науковій літературі, хоча більшість усе ж схиляється до того, що вони пізнього походження, аніж ранні піфагорійки, про яких ми читаємо в античних джерелах.

Характерним є те, що, окрім Феано, Есари та Фінтіс, більшість авторок відома лише завдяки своїм листам. "Дійсно, лист відрізняє стислість змісту, але водночас він наповнений основними думками, викладеними в доступній формі, вираженими досить емоційно і захоплююче. Крім того, якщо жінки і готові були читати, то вже точно не громіздкі філософські трактати. Отже, якщо ми відкинемо таку ймовірність появи піфагорійських листів, то пропустимо важливий історичний момент, а саме боротьбу прихильників античних цінностей з новою вірою (християнською релігією). Звичайно, у цих листах безпосередньо протест не виражений. Проте це і не потрібно було" [1, с. 532].

Утім, науці відомий найбільш ранній збережений рукопис "Гарлеян 5610" (Harleianus 5160), що містить листи п'яти піфагорійок, якого датують часовим проміжком із 1200 р. до початку XIV ст. Потім усі п'ять листів з'являються вже у двадцяти двох рукописах XV–XVI ст., які часто зустрічаються з листами й іншими текстами чоловіків-філософів. Подальше вивчення жіночих листів у цих рукописах показує, що дві менші колекції – колекцію із двох листів (завжди в порядку Меліси до Клеарети і Мії до Філіс [М. М.], і ніколи не один без іншого) і колекцію із трьох листів (завжди в такому порядку: Теано до Евбули, Теано до Нікострата і Теано до Калісто [ЕНК]) найчастіше об'єднують у композитну колекцію із п'яти листів [14, с. 32–33]. Таке об'єднання зазначених листів свідчить як про їх спільний зміст, так і час написання.

Найбільш валідним місцем й оточенням для складання цих листів Штедель вважає елліністичні риторичні школи. Дійсно, на початку II ст. н. е. інтерес до грецької вченості, визнання її джерелом знань привели до відродження риторики і появи великої кількості освітніх установ. У риториці ж одним із методів навчання було наслідування. Яскравим прикладом майстерного наслідування може служити промова, написана Геродом Аттиком, що спонукає спартанців прийти на допомогу фессалійцям проти македонців [23, с. 352]. Водночас Г. Теслеф аргументував дати у III ст. до н. е. для всіх доричних псевдопіфагорійських текстів [24, с. 15], тоді як В. Буркерт виступав за пізніший і ширший діапазон від 150 р. до н. е. до 200 р. н. е., хоча обидва вчені "пішли на компроміс", а саме кінець II ст. до н. е. [6, с. 105].

Таке датування обумовлено тим, що нам достеменно невідомо про існування листів у докласичний період, свідчення пізніших авторів, що жодними аргументами не доведені. З огляду на це саме з настанням еллінізму написання листів "зацікавлювало можливість стилізувати мову і думки великих людей давнини, не вдаючись до пишномовних прийомів декламацій: так були складені листи Фемістокла, у яких він розповідає історію свого вигнання; листи Сократа, де він розповідає про свої сімейні справи; листи Діогена, у яких він навчає своїй кіничній мудрості тощо; риторична форма і філософський зміст поєднувалися в цих листах дуже зручно. Збірники

зазначених фіктивних листів довго вважали справжніми витворами Сократа, Діогена та інших представників сократичних шкіл; встановлення їхньої недійсності у XVIII в. стало епохою в історії філології" [2, с. 49].

Відповідно, ми можемо погодитися з думкою А. Афонасіної, що "підходячи до питання із цього боку, ми дійсно можемо розмістити листи піфагорійських жінок у подібний історичний контекст. Дійсно, в них використовують імена стародавніх авторитетних персонажів, вживають елліністичні слова і вирази, здійснюють спробу зобразити доричний діалект і характер героїв, тобто застосовані ті ж прийоми, що і у випадку з майстерною підробкою Герода Аттика" [1, с. 531].

Водночас не можна не пригадати іншу дослідницю піфагорійських і листів апостольських мужів (пасторських) А. Гейзенга, яка ідентифікує ці листи як "текстологічний ресурс" для моральної освіти жінок. Спробуємо подивитися із цього боку. А. Гейзенга порівнює піфагорійські листи з пасторськими. Останні, на її думку, складені тільки з виховною метою (і не лише жінок), причому піфагорійські листи відрізняються навіть великим оптимізмом у сенсі жіночої освіти [14, с. 30].

Отже, "з огляду на той факт, що для нового християнського вчення лист виконував консолідуючу функцію (необхідність об'єднати християн у всьому світі), можна поширити цю обставину і на появу псевдопіфагорійських листів. Язичники і християни в боротьбі один з одним намагалися зміцнити свої позиції. Піфагор і створений ним ідеал громади цілком міг конкурувати із християнським ученням. Листи піфагорійських жінок новим прихильникам давнього вчення оживили славу великого вчителя і його стосунок до сімейного життя і виховання. Глашатаями піфагорійського вчення в пізній античності є листи піфагорійських жінок, із чиїх вуст поради щодо догляду за дітьми та їхнього виховання звучать найбільш переконливо" [1, с. 531–532].

Отже, листи піфагорійських жінок були прикладом язичницької мудрості і моралі на противагу християнству, що набирало обертів. Цю ж обставину зазначає І. М. Нахов у зв'язку з появою корпусу кінічних листів: "Античний публіцистичний лист з огляду на свої жанрові особливості ставав зручним засобом політичної агітації і філософської пропаганди" [5, с. 33].

Водночас у центрі уваги також важливими є безпосередньо трактати античних піфагорійок. А саме йдеться про такі:

- "Про благочестя" Феано Кротонської,
- "Про жіночу стриманість" Фінтіс Спартанської,
- "Про людську природу" Есари Луканської.

У них розглядають головним чином антропологічну проблематику, що має стосунок і до космології, психології й до етико-естетичних міркувань.

Усе ж варто зауважити: ми не можемо однозначно стверджувати, що інші представниці піфагорійської традиції не мають спадщини, оскільки це питання подальших археологічних пошуків, а також розшифрування різного роду папірусів (зокрема й Геркуланумського). Очевидним є те, що наявність великої кількості праць представниць саме цієї філософської школи свідчить про їхнє важливе значення для того періоду.

Отже, дослідивши і розкривши роль та значення жінок у контексті появи та функціонування піфагорійської школи, можемо зробити такі висновки:

- Поява й існування піфагорійської школи не в останню чергу пов'язана з легендарною вчителькою Піфагора – піфією Фемістоклеєю. Саме постать цієї жінки відіграла важливу роль у тому, щоб засновник зазначеного античного філософського напряму сприяв якомого більшому залученню жінок у його функціонування.

- Саме піфагорійські філософині мали досить істотний вплив на розвиток античного соціуму, оскільки їхній авторитет був беззаперечний щодо виховання дітей і стосунків із чоловіками. Це підтверджується наявністю цілого корпусу псевдоепіграфічних праць, що підписаний іменами мислительок.

- Наявність жінок у цій філософській традиції, на наш погляд, не є пізноелліністичною фікцією, а докнаним фактом, виходячи з наявних джерел учнів Арістотеля – Дікеарха й Арістоксена. Відповідно, дійсно потребує перегляду роль і значення жінок у становленні та розвитку античної філософії загалом.

Список використаних джерел

1. Афонасіна А. В. Письма пифагорейских женщин в историческом и философском контексте / А. В. Афонасіна // *ΣΧΟΛΗ*. – 2017. – 2 (11). – С. 524–535.
2. Гаспаров М. Л. Греческая и римская литература II – III вв. н. э. / М. Л. Гаспаров // *История всемирной литературы*. – Т. 1: Литература европейской античности / отв. ред. И. С. Брагинский, Н. И. Балашов, М. Л. Гаспаров, П. А. Гринцер. – М.: Изд-во "Наука", 1983. – С. 493–500.
3. Йосипенко С. Усна історія філософії: письмовий формат : круглий стіл "Філософської думки" / С. Йосипенко, К. Зборовська // *Філософська думка*. – 2019. – № 4. – С. 6–52.
4. Кейзік Л. Жінки і освіта (до питання про витоки навчання жінок) / Л. Кейзік // *Філософія освіти*. – 2014. – № 1. – С. 208–215.
5. Нахов И. В. Антология кинизма. Фрагменты и сочинения кинических мыслителей / И. В. Нахов. – М.: Изд-во "Наука", 1996. – 335 с.
6. Burkert W. *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism* / W. Burkert ; tr. by E. Minar. – Cambridge, Mass., 1972. – 528 p.
7. Diogenes Laertius. *Lives of Eminent Philosophers* / Laertius Diogenes. – Vol. II: Books 6-10 / translated by R. D. Hicks : Loeb Classical Library 185. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1925. – 720 p.
8. Dutsch D. M. *Pythagorean Women Philosophers: Between Belief and Suspicion* / D. M. Dutsch // *Oxford Studies in Classical Literature and Gender Theory Series*. – Oxford University Press, 2020. – 304 p.
9. *Fragmentum Historicorum Graecorum*. – Vol. 1 / Karl Müller, Theodor Müller. – P., 1841. – 598 p.
10. Haskins E. *Pythagorean Women* // *Classical Rhetorics and Rhetoricians* / E. Haskins ; edited by Michelle Ballif and Michael G. Moran. – Westport : Greenwood Publishing Group, 2005. – P. 306–310.
11. Herodotus. *The Persian Wars*. – Vol. II: Books 3–4 / translated by A. D. Godley ; Loeb Classical Library 118. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1921. – 428 p.
12. Huffman C. *Two Problems in Pythagoreanism* / C. Huffman // *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy* / P. Curd and D. Graham (eds.). – N. Y. : Oxford University Press, 2008. – P. 284–304.
13. Huffman C. *The Peripatetics on the Pythagoreans* / C. Huffman // *History of Pythagoreanism*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – P. 274–295.
14. Huizenga A.B. *Moral Education for Women in the Pastoral and Pythagorean Letters* / A.B. Huizenga. – Leiden-Boston, Brill, 2017. – 447 p.
15. Iamblichus. *De Vita Pythagorica* : Gr. et Lat. Textum post Kusterum ad fidem. – New York Public Library, 1815. – 574 p.
16. Pausanias. *Graeciae Descriptio*. – 3 vols. V. I. – Leipzig, B.G. Teubneri, 1903. – 420 p.
17. Pellò C. *Women in Early Pythagoreanism*, Dissertation is submitted for the degree of Doctor of Philosophy / C. Pellò. – University of Cambridge, 2018. – 219 p.
18. Plutarch. *Lives*. – Vol. III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus / Translated by Bernadotte Perrin : Loeb Classical Library 65. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1916. – P. 1–439.
19. Pomeroy S. B. *Pythagorean Women: Their History and Writings* / S. B. Pomeroy. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2013. – 172 p.
20. Redfield J. M. *The Locrian Maidens: Love and Death in Greek Italy* / J. M. Redfield. – Princeton University Press, 2003. – 459 p.
21. Seltman C. T. *Women in Antiquity* / C. T. Seltman. – London, Thames and Hudson, 1956. – 184 p.
22. Shepherd G. *Women in Magna Graecia* / G. Shepherd // *Companion to Women in the Ancient World* / edited by Sharon L. James and Sheila Dillon. – Oxford, 2012. – P. 215–228.
23. Städele A. *Die Briefe des Pythagoras und der Pythagoreer* / A. Städele. – Meisenheim a.Glan, 1980. – 376 p.
24. Tesleff H. *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period collected and edited* / H. Tesleff. – Abo Academi, 1965. – 266 p.
25. Thorgeirsdottir S. *Methodological Reflections on Women's Contribution and Influence in the History of Philosophy* / S. Thorgeirsdottir & R.E. Hagengruber. – Springer International Publishing, 2020. – 193 p.
26. Waithe M. E. *A History of Women Philosophers*. – Vol. 1: 600 BC–500 AD / M. E. Waithe. – Boston : Martin Nijhof, 1987. – 245 p.
27. Wehrli F. *Dikaiarchos. Die Schule des Aristoteles*. – 2nd ed. / F. Wehrli Dikaiarchos ; Texte und Kommentar, Hft. 1. Schwabe. – 1967. – 459 p.
28. Zhmud L. *Aristoxenus and the Pythagoreans* / L. Zhmud // *Aristoxenus of Tarentum*. – New Brunswick, 2011. – P. 223–249.

29. Zhmud L. Pythagoras and the Early Pythagoreans / L. Zhmud. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 491 p.

References

1. Afonasiina A. V. Pis'ma pifagorejskikh zhenshchin v istoricheskom i filosofskom kontekste, *ΣΧΟΛΗ*, 2017, 2 (11), 524-535.
2. Gasparov M.L. Grecheskaya i rimskaya literatura II – III vv. n. e., *Istoriya vsemirnoj literatury*. T. 1: Literatura evropejskoj antichnosti. Otv. red. I. S. Braginskij, N. I. Balashov, M. L. Gasparov, P. A. Grincer. Moskva: Izdatel'stvo "Nauka". 1983. pp.493-500.
3. Josy'penko S., Zborovs'ka K. Usna istoriya filosofiyi: py's'movyj format. Kruglyy' stil "Filosofs'ko'i dumky", *Filosofs'ka dumka*, 2019, 4, 6-52.
4. Kyjezik L. Zhinky' i osvita (do py'tannya pro vy'toky' navchannya zhynok), *Filosofiya osvity*, 2014, 1, 208-215.
5. Nahov I.V. Antologiya kinizma. Fragmenty i sochineniya kinicheskikh myslitelej. Moskva: Izd-vo "Nauka", 1996. 335 p.
6. Burkert W. Lore and Science in Ancient Pythagoreanism. Tr. by E. Minar. Cambridge, Mass., 1972. 528 p.
7. Diogenes Laertius. Lives of Eminent Philosophers, Volume II: Books 6-10. Translated by R.D. Hicks. Loeb Classical Library 185. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1925. 720 p.
8. Dutsch D.M. Pythagorean Women Philosophers: Between Belief and Suspicion, *Oxford Studies in Classical Literature and Gender Theory Series*, Oxford University Press, 2020. 304 p.
9. Fragmentum H.G. – Vol. 1 / Karl Müller, Theodor Müller. Paris 1841.
10. Haskins E. Pythagorean Women, *Classical Rhetorics and Rhetoricians*. Edited by Michelle Ballif and Michael G. Moran. Westport: Greenwood Publishing Group, 2005. pp. 306-310.
11. Herodotus. The Persian Wars, Volume II: Books 3-4. Translated by A. D. Godley. Loeb Classical Library 118. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1921. 428 p.
12. Huffman, C. The Peripatetics on the Pythagoreans, *History of Pythagoreanism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2014, pp. 274–295.
13. Huffman C. Two Problems in Pythagoreanism, *The Oxford Handbook of Presocratic Philosophy*, P. Curd and D. Graham (eds.), New York: Oxford University Press, 284–304.
14. Huizenga A.B. Moral Education for Women in the Pastoral and Pythagorean Letters. Leiden-Boston, Brill, 2017, 447 p.

15. Iamblichus. De Vita Pythagorica: Gr. et Lat. Textum post Kusterum ad fidem. New York Public Library, 1815. 574 p.
16. Pausanias. Graeciae Descriptio, 3 vols. V.I. Leipzig, B.G. Teubneri. 1903. 420 p.
17. Pellò C. Women in Early Pythagoreanism, Dissertation is submitted for the degree of Doctor of Philosophy. University of Cambridge, 2018. 219 p.
18. Plutarch. Lives, Volume III: Pericles and Fabius Maximus. Nicias and Crassus. Translated by Bernadotte Perrin. Loeb Classical Library 65. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1916.
19. Pomeroy S. B. Pythagorean Women: Their History and Writings. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013. 172 p.
20. Redfield J. M. The Locrian Maidens: Love and Death in Greek Italy. Princeton University Press, 2003. 459 p.
21. Selman C. T. Women in Antiquity. London, Thames and Hudson, 1956. 184 p.
22. Shepherd G. Women in Magna Graecia, Companion to Women in the Ancient World. Edited by Sharon L. James and Sheila Dillon. Oxford. 2012, pp. 215-228.
23. Städele A. Die Briefe des Pythagoras und der Pythagoreer. Meisenheim a.Glan, 1980. 376 p.
24. Redfield H. The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period collected and edited. Abo Academi. 1965. 266 p.
25. Thorgeirsdottir S. & Hagengruber R.E. Methodological Reflections on Women's Contribution and Influence in the History of Philosophy. Springer International Publishing, 2020. 193 p.
26. Waithe M.E. A History of Women Philosophers. Volume 1, 600 BC-500 AD. Boston: Martin Nijhof. 1987. 245 p.
27. Wehrl, F. Dikaiarchos. Die Schule des Aristoteles. Texte und Kommentar, Hft. 1. Schwabe. 2nd edition. 1967. 459 p.
28. Zhmud L. Aristoxenus and the Pythagoreans, Aristoxenus of Tarantum, New Brunswick 2011, 223–249.
29. Zhmud L. Pythagoras and the Early Pythagoreans, Oxford: Oxford University Press. 2012. 491 p.

Надійшла до редколегії 08.10.20

В. Е. Туренко, канд. филос. наук, мл. науч. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ВИЗИЯ ЖЕНЩИН В КОНТЕКСТЕ ПОЯВЛЕНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПИФАГОРИЙСКОЙ ШКОЛЫ

На основе классических античных источников и современных фундаментальных научных трудов исследована и раскрыта специфика существования женщин в ранней древнегреческой философской школе, которую основал Пифагор.

Выделены три ключевые причины, которые обусловили полноценное существование женщин наравне с мужчинами в пифагорейской традиции: социально-политическая, доктринальная и поздравительная. Соответственно, такой высокий статус женщины для пифагорейцев обусловлен не только определенными социально-политическими условиями Великой Греции, точнее даже самого г. Кротон, но и тем, что сам основатель данной школы, Пифагор, в отличие от других ранних древнегреческих мыслителей, получил философские знания именно от женщины, дельфийской пифии Фемистоклея.

Доказано, что доктринальная причина связана с тем, что сам Пифагор проповедовал равенство женщин. Если бы он проповедовал обратное в контексте социально-политической роли и значения женщины в данном географическом регионе, его бы не только не приняли, но потенциально могли бы и изгнать.

Обосновано, что наличие женщин в данной философской традиции не является позднеэллинистической фикцией, а действительным фактом, исходя из имеющихся источников учеников Аристотеля – Дикеарха и Аристоксена, которые свидетельствуют о достаточно разветвленной системе привлечения женщин к функционированию пифагорейства.

Предложенная авторская дихотомия известных нам представителей данной философской школы: псевдоэпиграфические и аграфические. Соответственно, аграфические известны нам лишь упоминанием в тех или иных античных источниках, тогда как о псевдоэпиграфических нам известно не только имена, но и сохранены труды и письма, которые приписывают пифагорейским мыслительницам.

Ключевые слова: пифагорейские женщины, античные философии, пифагорейская школа, Пифагор, ранняя древнегреческая философия, псевдоэпиграфика.

Vitalii Eduardovych Turenko, PhD, junior researcher fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

VISION OF WOMEN IN CONTEXT APPEARANCES AND FUNCTIONING OF THE PYPHAGORIAN SCHOOL

The article, based on classical ancient sources and the most modern fundamental scientific works, explores and reveals the specifics of the existence of women in the early Greek philosophical school, founded by Pythagoras.

There are three key reasons that led to the full existence of women along with men in the Pythagorean tradition: socio-political, doctrinal and vital. Accordingly, such a high status of women for the Pythagoreans is due not only to certain socio-political conditions of Greater Greece, or rather even the city of Croton, but also to the fact that the founder of this school, Pythagoras, unlike other early Greek thinkers, received philosophical knowledge from a woman, the Delphic Pythia Themistoclea.

The doctrinal reason has been shown to be that Pythagoras himself preached the equality of women. If he had preached the opposite of the socio-political role of women in a given geographical region, he would not only not have been accepted, but even expelled.

It is substantiated that the presence of women in this philosophical tradition is not a late Hellenistic fiction, but a real fact, based on the available sources of Aristotle's disciples – Dicaearchus and Aristoxenus, which testify to a rather ramified system of attracting women to the functioning of Pythagoreanism

The proposed author's dichotomy of the representatives of this philosophical school known to us: pseudo-epigraphic and agraphic. Accordingly, the agraphic ones are known to us only by mentioning in certain ancient sources, while we know about the pseudo-epigraphic ones not only the names, but also preserved works and letters that are attributed to the Pythagorean thinkers.

Keywords: Pythagorean women, ancient women philosophers, Pythagorean school, Pythagoras, early ancient Greek philosophy, pseudo-epigraphic works.